

Piotr Chrząszcz
Uniwersytet Łódzki

Historyczno-polityczne uwarunkowania nacjonalizmu baskijskiego.

Problematyka nacjonalizmu baskijskiego jak i innych ruchów separatystycznych istniejących w ramach współczesnego państwa hiszpańskiego jest bardzo złożonym problemem badawczym. Niezwykłe różnicowanie polityczne, gospodarcze, kulturowe jak i również doświadczenia historyczne sprawiają, że Hiszpania jest obszarem niejednorodnym i zregionalizowanym. Historia Basków jest chyba najbardziej jaskrawym przykładem walki o samostanowienie i prób zachowania odrębności politycznej.

Nacjonalizm baskijski ma specyficzny charakter. Przejawia się to w kilku szczególnych elementach, jak np. skrajny konserwatyzm religijny, będący bardziej wyrazistym aniżeli w wypadku nacjonalizmu hiszpańskiego (przy jednoczesnej skrajnej krytyce nacjonalizmu kastylijskiego opierającego się w dużej mierze na rojalizmie i klerykalizmie). Jednocześnie przez wiele wieków nacjonalizm baskijski doskonale odnajdował się w zmieniających warunkach integracji hiszpańskiej, dzięki położeniu geograficznemu i swoistej izolacji. Postęp technologiczny, który doprowadził do komunikacyjnej integracji kraju zbiegł się w czasie z masowymi migracjami na teren Baskonii i w efekcie wpłynął również na pojawienie się skrajnie antyhiszpańskiego nacjonalizmu, w którym władza Madrytu jest określana jako okupacyjna.

Baskonia od samego początku opierała się zewnętrznym wpływom. W czasach rzymskich kontrola Cesarstwa Rzymskiego była zaledwie iluzoryczna. Wizygoci tolerowali znaczną autonomię tego ludu, a ostatecznie i tak separatyzm baskijski stał się

jedną z bezpośrednich przyczyn upadku państwa wizygockiego. Arabowie w swoim zwycięski marszu zatrzymanym dopiero pod Poitiers nie zdołali przekroczyć górskich granic na południu Baskonii. Podobny charakter - znacznej tolerancji dla autonomii i porozumienia politycznego miało zjednoczenie Basków w ramach Królestwa Nawarry. Baskowie wówczas wypracowali katalog uprawnień autonomicznych określany jako Statuty Nawarry (fueros). Uprawnienia te zostały potwierdzone przysięgą królewską po przyłączeniu Baskonii do Królestwa Kastylii w XIII wieku. Okres ten to czas pokojowej koegzystencji regionalnych interesów Basków i mocarstwowych ambicji Kastylijczyków. Baskowie zostawali ministrami, dowódcami wojskowymi, a nawet konkwistadorami, mieli także gwarancje samorządności w ramach lokalnych zgromadzeń. Przysięgę na fueros składali kolejni królowie Kastylii, a potem Hiszpanii¹.

Do 1492 roku miała miejsce rekonkwista, która doprowadziła ostatecznie do powstania na Półwyspie Iberyjskim trzech państw - Portugalii, Kastylii i Aragonii, z których ostatnie dwa uległy zjednoczeniu w królestwo określane Hiszpanią (nazwa ta początkowym etapie istnienia zjednoczonego państwa nie była powszechna)². Ze względu na znaczną regionalizację Królestwa Hiszpanii, władcy kastylijscy, zasiadający na tronie w Madrycie, dążyli do unifikacji kulturowej i politycznej państwa, tworząc tym samym nową formę nacjonalizmu (określanego mianem hiszpańskiego), który próbował zwalczać przejawy nacjonalizmów regionalnych. Konfrontacja ta doprowadziła w początkach XVIII wieku do stopniowej deprywacji mniejszości baskijskiej i zastępowania lokalnych form samorządu notablami kastylijskimi nominowanymi przez monarchę³.

¹ A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, Wrocław 2008, s.57-58.

² S. Barton, *Historia Hiszpanii*, Warszawa 2011, s. 128-130.

³ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 1998, s. 156-192.

W omawianym okresie (XIII-XVIII wiek) na tronie zasiadały dynastie burgundzka, Trastamara, aragońska, a także Habsburgowie mniejsi i więksi (Mayores i Minores), jednak dopiero Burbonowie, po zwycięskiej wojnie o sukcesję tronu hiszpańskiego, rozpoczęli gwałtowny proces unifikacji kraju na wzór francuski. Dochodziło do coraz agresywniejszych konfrontacji rządu centralnego z ośrodkami lokalnymi. To właśnie Burbonom można przypisać utworzenie protonarodu hiszpańskiego, identyfikującego się z kulturą hiszpańską, wspólnym językiem oraz historią (idea imperializmu panhiszpańskiego). Tylko nieliczne grupy zdołały oprzeć się naporowi centralnej władzy - jedną z nich byli Baskowie. W 1765 powołali Towarzystwo Przyjaciół Kraju Basków (TPKB) mające na celu legalne przeciwdziałanie kastylizacyjnej polityce Hiszpanii. Organizacja ta nie odnosiła znaczących sukcesów była jednak unikatowa w skali kraju, bowiem była jedną z pierwszych reprezentacji politycznych o charakterze etnicznym w Hiszpanii. To właśnie TPKB przypisuje się autorstwo słynnego do dziś *Irrurac Bat - Siedem w Jedności*⁴. Koniec XVIII wieku to również Rewolucja Francuska (1789), ograniczająca autonomię regionów we Francji, a także następująca po niej reforma administracyjna (1800), która ostatecznie doprowadziła do likwidacji statusu autonomicznego Baskonii Północnej. Początek XIX wieku to okres napoleoński w Europie, związany m.in. z inwazją francuską na Półwysep Iberyjski i osadzeniem brata cesarza Francji na tronie hiszpańskim. Agresja francuska wywołała falę oporu w całym państwie i rzeczywiste zjednoczenie się społeczeństwa w oporze przeciw uzurpatorowi. Do zrywu narodowego przyłączyli się również przedstawiciele mniejszości baskijskiej. Jest to okres szczytowy dobrych stosunków hiszpańsko-baskijskich, nawiązujący do tradycji wcześniejszych wieków i sprawnej kooperacji społeczeństw na poziomie lokalnym. Od chwili powrotu na tron hiszpański dynastii Burbonów i anulowania konstytucji nadającej szeroką autonomię Baskom (1814), stosunki te stopniowo

⁴ R. Bielecki, *op.cit.*, s. 49-67.

ulegały degradacji. Co jednak istotne, w tamtym czasie wykorzystując powojenne zamieszanie polityczne, dynastia rządząca doprowadziła do anulowania większości fueros w wielu regionach. Jednak pomimo formalnego zniesienia konstytucji ogólnonarodowej, król nie podjął ryzyka anulowania fueros w samej Baskonii.⁵

Kolejny etap historii nacjonalizmu Kraju Basków związany jest z wojnami karlistowskimi toczącymi się o sukcesję tronu. Pierwsza wojna (1833-1839) doprowadziła w wyniku klęski karlistów, wspieranych przez Basków, do podporządkowania baskijskich fueros konstytucji hiszpańskiej (jednak nadal nie zdecydowano się na ich usunięcie). Trzecia wojna (1872-1876), która zakończyła się porażką przyniosła już dużo poważniejsze konsekwencje, w postaci ostatecznego anulowania ostatnich fueros w Hiszpanii, którymi cieszyli się Baskowie. Wojny karlistowskie to szczególnie etap, trwający blisko cztery dekady, z rozwiązaniami, które doprowadziły do ostatecznego ukształtowania politycznego regionalizmów. Kraj Basków jako twierdza rebeliantów znalazł się w centrum uwagi politycznej Hiszpanii - aktywnie emancypując poczucie niezależności i samodzielność politycznej Basków⁶.

Od końca XIX wieku ma miejsce działalność rzeczywistego twórcy nacjonalizmu baskijskiego - Sabino Arana y Goiri. Od 1893 działa on aktywnie na rzecz kulturalnego, a później także politycznego odrodzenia Basków. Na początkowym etapie jest on zaangażowany głównie w opracowanie gramatyki języka baskijskiego - euskery, a także w promowanie czasopism i książek baskijskojęzycznych. Stopniowo do swojej pracy dołącza również działalność polityczną w oparciu o Baskijską Partię Narodową (baskijskie EAJ, hiszpańskie PNV). Jest on autorem programu politycznego pt. „Formularz istotnych zasad nacjonalizmu baskijskiego”, zaprojektował i rozpowszechnił również flagę baskijską. Początkowo jego poglądy były skrajnie antyhiszpańskie i radykal-

⁵ A. Antczak, *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*, Warszawa 2007, s.91-92.

⁶ A. Sroka, *op. cit.*, s. 59-73.

ne w kwestiach czystości rasowej oraz izolacjonizmu. Jednak już w 1898 można zauważyć wyraźną przemianę, kiedy to idee ekstremistyczne zostają zastąpione hasłami politycznej walki o prawa Basków, a na ostatnim etapie życia (po 1902) nawet pomysłami współpracy z Hiszpanią. Arana położył fundamenty pod współczesny nacjonalizm baskijski. Jego radykalizm choć ewoluował już za jego życia, stał się ideą samą w sobie i regularnie inicjował zbrojne wystąpienia Basków przeciwko władzy centralnej⁷.

Arana pierwszy określił nacjonalizm baskijski jako wykluczający się z nacjonalizmem hiszpańskim - nie dopuszczał on początkowo możliwości jakiegokolwiek współpracy, a napływową ludność traktował jako zagrożenie ze strony okupanta, dla tradycyjnych wartości wyznawanych przez ludność, a także zarzucał władzom w Madrycie próby zburzenia zmitologizowanej idylli Basków. Pokłosiem takich poglądów jest kontestowanie przez Basków zmodernizowanych haseł nacjonalizmu hiszpańskiego, który deklaruje możliwość istnienia regionalizmów w ramach nacjonalizmu ogólnokrajowego (Hiszpania jako związek wspólnot autonomicznych)⁸.

Okres od początku XX wieku to czas kształtowania się sceny politycznej Baskonii na skutek kolejnych podziałów pojawiają się kolejne obok PNV partie i ruchy społeczne, które coraz bardziej różnicują się w programie politycznym. Nacjonalizm z programu politycznego jednej partii regionalnej zamienia się w szeroką ideę łączącą kolejne partie o odmiennej wizji państwa.

Od początku XX wieku narastało niezadowolenie społeczne ze względu na kryzys gospodarczy i upadek polityczny państwa oraz coraz większy partykularyzm polityków. W kontestowaniu systemu również aktywnie uczestniczą Baskowie, którzy oczekiwali od liberalnych rządów pomysłów na rozwiązanie kwestii autonomii, jednak nie pojawił się żaden rzetelny projekt.

⁷ A. Antczak, *op. cit.*, s. 89-104.

⁸ K. Mirgos, *Baskowie – „inni” Hiszpanii?*, [w:] *Hiszpania – mit czy rzeczywistość*, red. F. Kubiacyk, K. Mirgos, Poznań 2012, s. 145-162.

Sytuację zaostrzyła kilkuletnia dyktatura generała Primo de Rivero, który zawiesił konstytucję i wszelkie przejawy autonomii. Sytuacja nie zmieniła się również po upadku dyktatury, na początku lat 30-tych, pomimo nawiązania rozmów Baskowie nie uzyskali autonomii aż do 1936⁹. W międzyczasie zaistniał krwawy konflikt pomiędzy konserwatywnymi środowiskami autonomistów baskijskich, a socjalistami regionalnymi. Próby uzyskania autonomii na początku lat 30-tych doprowadziło do otwartego konfliktu między stronnictwami, zakończono go ostatecznie trwałym podziałem Gaskonii. Nawarra wystąpiła przeciwko pozostałym prowincjom¹⁰.

Od 17 VII 1936 roku ma miejsce hiszpańska wojna domowa, w której prowincje Gipuzkoa i Bizkaia opowiedziały się po stronie republikańskiego rządu, natomiast Araba po stronie puczystów. Jest to też etap niezwykle wyrazistego usamodzielnienia się politycznego Nawarry, która stała się bastionem generała Francisco Franco – to niezwykle widoczne rozdzielenie interesów politycznych w Kraju Basków zainicjowało funkcjonujący do dziś podział. Na fali tych działań rząd republikański doszło do szybkiego porozumienia z przedstawicielami Basków i umożliwia im powołanie autonomii z samodzielnym rządem i administracją (7XII 1936). Powstaje pierwszy autonomiczny rząd Kraju Basków z szefem rządu (Lehendekari) – Jose Antonio Aguirre na czele. W rządzie obok PNV uczestniczyli przedstawiciele tzw. Frontu Ludowego, w którym znajdowały się wszystkie siły lewicowe: ogólnohiszpańskie PSOE, komuniści, republikanie. W skład gabinetu weszła również Baskijska Akcja Narodowa. Rząd powstał na podstawie statutu autonomicznego uchwalonego specjalnie dla Basków (1 X 1936). Francisco Franco świadomy specyfiki społeczeństwa baskijskiego, przystąpił do pacyfikacji prowincji zaczynając od słynnego zbombardowania Guerniki (27 IV 1937), a na

⁹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *op. cit.*, s. 324-329.

¹⁰ J. Stefanowicz, *Bunt mniejszości. Współczesne separatyzmy narodowe*, Warszawa 1977, s. 20-29.

stępnie podboju Bilbao (19 VI 1937) i czystek etnicznych, w ramach których zamordowano blisko 50 tys. ludzi a ponad 300 tys. wyemigrowało z kraju. Wśród emigrantów znalazł się również rząd autonomiczny i członkowie parlamentu oraz Lehendakari¹¹.

Okres władzy generała Franco to etap radykalnego ograniczenia wszelkich przejawów autonomii w niemal wszystkich regionach Hiszpanii. Wyjątkiem jest Nawarra i Araba, które zostały wynagrodzone za poparcie w wojnie domowej i częściowo zachowały swoje fueros. Okres ten charakteryzuje się prześladowaniami na tle etnicznym poprzez deprywację: polityczną polegającą na przysyłaniu przez rząd centralny urzędników, którzy mieli piastować lokalne funkcje, gospodarczą ograniczającą dotacje dla regionu oraz kulturową charakteryzującą się absolutnym zakazem używania i nauczania języka. Przeprowadzano także próbę osłabienia struktur społecznych wśród Basków poprzez aktywne wspieranie migracji z zewnątrz do Baskonii. Hasłem naczelnym stało się „Naród-Jedność-Imperium”, a w jego ramach ujęcie, że każdy separatyzm jest zbrodnią¹².

Rok 1936 to krótki, aczkolwiek owocny epizod bakijskiej samodzielności. Pomimo iż rząd Aguirre nie przetrwał natarcia frankistowskiego to jednak jego pamięć i tradycja sformalizowanej samorządności zostały utrwalone. Rząd, wraz z Aguirre przeniósł się na emigrację. Sam lehendakari podjął próbę nawiązania współpracy z aliantami, jednak jego oferta nie była w owym czasie interesująca ze względu na fakt, że Franco nie włączył się do wojny. Aguirre wyemigrował do Belgii, a następnie podróżował po świecie, próbując wzmocnić struktury rządu baskijskiego na uchodźstwie. Ostatecznie osiadł w Paryżu, gdzie zmarł w 1960. Cały okres jego działalności to stopniowe osłabianie autorytetu i tak nie posiadającego faktycznej władzy rządu, mimo że Aguirre

¹¹ S. Barton, *op. cit.*, s. 276-291.

¹² R. Dobrzyński, *Błękitne imperium generała Franco*, Warszawa 1975, s. 39.

był niezwykle charyzmatyczny i jednoczył ludzi wokół idei, której realizację odsunięto w czasie, ale nie zawieszono¹³.

Na fali niezadowolenia społecznego wobec coraz większej inercji rządu w samej Baskonii Południowej powołana w 1958 zostaje organizacja kulturowa, która w 1959 przekształca się w ruch polityczny o charakterze paramilitarnym – Euskadi te Askatasuna (Wolność i Baskonia; ETA). W jego tworzenie zaangażowani byli głównie ludzie młodzi, funkcjonujący dotychczas w strukturach zbliżonych do PNV. Jednocześnie nowy przywódca rządu emigracyjnego, Jesús María de Leizaola Sánchez, nie posiadał już dostatecznej charyzmy i bazował głównie na autorytecie zdobytym u boku poprzednika, jako minister w kolejnych rządach¹⁴.

ETA, od początku działalności, rozpoczęła działania oparte na przemocy, co nie znajdowało uznania w oczach PNV. Doszło do polaryzacji nastrojów społecznych. W 1961 miał miejsce pierwszy zamach, nieudany, jednak później w krótkim czasie miały miejsce kolejne akty terroru i zwykłe represje. W roku 1973 miał miejsce udany zamach na premiera Hiszpanii, Luisa Carrero Blanco. Zaledwie rok później doszło do rozłamu wewnątrz ETA i powstania skrzydła polityczno-militarnego ETAm.

W 1975 r. po śmierci Francisco Franco y Bahamonde, w Hiszpanii przywrócona została monarchia konstytucyjna, a na tron królewski wstąpił Juan Carlos I Borbon. Rozpoczął się okres reform prowadzonych z inicjatywy władcy o poglądach liberalnych, który forsował decentralizację, ograniczenie prerogatyw królewskich, a także włączenie wszystkich stronnictw do życia politycznego od frankistów po socjalistów.

¹³ Jose Antonio Aguirre. *Primer Lehendakari del Gobierno Vasco*, Vitoria-Gasteiz 2004, s. 18-36.

¹⁴ A. Antczak, *op. cit.*, s.97.

Dla autonomii baskijskiej najważniejszymi aktami stały się: ustawa na rzecz reformy politycznej (1976), dekret o tworzeniu partii politycznych (1977), ustawa o partiach politycznych (1978), a wreszcie konstytucja (1979). Po 1975 r. hiszpańską scenę polityczną można podzielić na trzy zasadnicze grupy partii:

1. Partie regionalne o charakterze systemowym,
2. Partie regionalne o charakterze antysystemowym (związane z ETA),
3. Partie ogólnokrajowe i lokalne przedstawicielstwa.

Do pierwszej grupy bez wątpienia należy PNV, która od samego początku jest twórcą głównego nurtu polityki baskijskiej, działa aktywnie na emigracji oraz posiada liczne struktury na terenie kraju. PNV dominuje w Parlamencie Baskijskim (1979-2009 i 2012 do dziś), a także aktywnie uczestniczy w życiu politycznym Kortezów Generalnych. Od początku posiada tam kilkumandatowe przedstawicielstwo, które umożliwiała jej m.in. tworzenie koalicji rządowej w latach 1996-2000. Obecnie PNV jest niekwestionowanym liderem wywierającym największy wpływ na scenę polityczną Baskonii. Próby stworzenia alternatywy dla PNV nie zakończyły się sukcesem. Euskari Alkartasuna (EA; Solidarność Baskijska) utworzona w wyniku secesji części struktur PNV z czasem wróciła do koalicji¹⁵.

Druga grupa to przede wszystkim Lewica Kraju Basków (EE; Euskadiko Ezkerra) oraz wywodząca się z jej szeregów Herri Batasuna (HB; Jedność Ludu). Obie partie są przedstawicielstwami ETA polityczno-militarystycznej. Na ich listach znajdują się aktywni członkowie organizacji. Podnoszą one hasła marksistowskie i kontestują nowy system polityczny. Partie utworzone krótko po upadku starego reżimu przez wiele lat aktywnie kształtowały scenę polityczną Kraju Basków, a także posiadały nieznaczące przedstawicielstwa w Kortezach Generalnych.

¹⁵ S. Bachrynowski, P. Witecki, *op. cit.*, s.88-89 i 95-96.

Ostatecznie zostały zlikwidowane na skutek reformy ustawy o partiach politycznych przeprowadzonej w początkach XX wieku z inicjatywy partii ogólnokrajowych.

Ich miejsce zajęła Euskal Herrialdetako Alderdi Komunistak (EHAK; Partia Komunistyczna Ziem Baskijskich), która reprezentuje radykalnych nacjonalistów spod znaku ETA, nie posiadając jednak sformalizowanego programu politycznego. Jej pozycja wynika raczej z silnej pozycji aktywistów ETA¹⁶.

Ostatnia grupa to główne partie ogólnokrajowe - Alianza Popular (AP; Sojusz Ludowy) przemianowana na Partido Popular (PP; Partia Ludowa) oraz jej regionalna reprezentacja - Unidad Alavesa (UA; Unia Arabów). Partia ta, wywodząca się z reżimu Franco, początkowo miała nieznaczne, jednak utrzymujące się poparcie w Kraju Basków, głównie ze strony niebaskijskiej mniejszości. Nie cieszyła się znacznym poparciem, ze względu na złe skojarzenia płynące z tradycji frankistowskich. AP reprezentowała wówczas konserwatywny program, który powielał postulaty popularnej i dobrze kojarzonej PNV. Stopniowo jednak, wraz z coraz silniejszym akcentowaniem neoliberalnego programu, zdobywała uznanie i obecnie posiada stabilną pozycję poprzez swoją lokalną partię-córkę, UA. Druga partia ogólnokrajowa działająca w Baskonii to Partido Socialista Obrero Español (PSOE; Partia Socjalistyczna Hiszpanii) oraz jej lokalne przedstawicielstwo Partido Socialista de Euskadi (PSE; Partia Socjalistyczna Baskonii). PSE to partia utworzona w latach 70-tych, w podziemiu, będąca baskijskim przedstawicielstwem ogólnokrajowej PSOE. Niemniej PSE od tamtej pory aktywnie występuje na regionalnej scenie politycznej jako przedstawicielstwo PSOE mimo nie zawsze pełnej zgodności poglądów na poziomie centralnym i lokalnym. To ugrupowanie od samego początku było jednym z wiodącym w Kraju Basków dwukrotnie wygrywając wybory autonomiczne

¹⁶ *Ibidem*, s. 91-99.

(1986, 2009) oraz regularnie wygrywając wybory do Kortezów Generalnych¹⁷.

Oprócz ww. wymienionych partii w Kraju Basków pojawiło się kilka partii o niewielkim poparciu lub krótkotrwałym istnieniu, m.in. EBB, Aralar, EPK, itd. Nie odegrały one jednak znacznej roli w kształtowaniu polityki baskijskiej.

Pierwsze wybory do Kortezów Generalnych miały miejsce w roku 1977. Najważniejszym zadaniem tego zgromadzenia było uchwalenie nowej konstytucji oraz odpowiednich ustaw i aktów pomocniczych. Kortezy Generalne składają się z izby niższej – Kongresu Deputowanych, oraz wyższej – Senatu. Izby liczą kolejno 350 i 256 miejsc. Kraj Basków ma do obsadzenia odpowiednio 21 i 12 miejsc. Ze względów politycznych część mandatów senackich zostaje obsadzona z nominacji królewskiej. Jednak najważniejsze są wybory do izby niższej, gdzie ze względu na złożoność prawa wyborczego, partie regionalne też ostatecznie mogą wystawiać kandydatów¹⁸.

Przed przyjęciem nowej konstytucji, która dokonała drastycznej decentralizacji kraju i przyjęcia formy pośredniej ustroju terytorialnego państwa (Hiszpania jako wspólnota wspólnot autonomicznych – pomiędzy federalizmem, a unitaryzmem), odbyło się w całym kraju referendum (grudzień 1979 roku). W Kraju Basków poparcie dla nowej ustawy zasadniczej wyniosło 74,6%, jednak przy zaledwie 44,65% frekwencji (w skali kraju 91,81% przy 67,11% frekwencji). Rozpoczął się nowy etap w historii Hiszpanii i Kraju Basków. Baskonia zyskuje prawo do samostanowienia, autonomiczny rząd z lehendakari na czele oraz Parlament Baskijski. Tak nowatorskie podejście opierało się na przykrych doświadczeniach antagonizacji nastrojów w całej Hiszpanii, w wyniku represyjnej polityki Franco oraz ogólnonarodowej potrzebie konsensusu i pełnej partycypacji wszystkich zainteresowanych w życiu politycznym kraju. Jednocześnie należy podkreślić,

¹⁷ *Ibidem*, s. 90.

¹⁸ S. Bachrynowski, P. Witecki, *op. cit.*, s. 99.

że ETA i jej reprezentacja EE, nie poparły przemian, a co więcej ustaliły, że autonomia to za mało i reżim demokratyczny jest tak samo niekorzystny jak reżim autorytarny.

Wraz z uchwaleniem konstytucji przyjęto również Statuty Autonomiczne, m.in. dla Kraju Basków. Na podstawie porozumienia ustanowiono rząd preautonomiczny, mający za zadanie przygotować bazę administracyjną pod nadchodzące referendum i dalsze funkcjonowanie samorządu autonomicznego. Na jego czele stanął lider (od 1975 roku) PNV Carlos Garaikoetxea Urriaza. Krótco po ustanowieniu nowego preautonomicznego lehendakari, do kraju powrócił Leizaola, który przekazał władzę nowemu przywódcy¹⁹.

Krótko toczyła się gra o utworzenie autonomii w składzie z Nawarrrą, jednak blokada frankistowskiej administracji, która dążyła do osłabienia Basków oraz błędna decyzja socjalistów o forsowaniu osobnej autonomii dla Nawarry jako rzekomo korzystniejszego rozwiązania dla regionu, spowodowały utworzenie odrębnej jednostki administracyjnej dla Nawarry i odrębnej dla pozostałych prowincji.

Decyzję o przyjęciu lub odrzuceniu Statutu Autonomicznego pozostawiono ludności. W lokalnym referendum za autonomią dla Kraju Basków, w kształcie trzech prowincji, opowiedziało się przytłaczające ponad 95% głosujących przy frekwencji ponad 55%. 25 października 1979 odbyło się referendum, a następnie po zatwierdzeniu przez obie izby Korteżów Generalnych ostatecznie ratyfikowano Statut 25 XII 1970 w Guernice. Odzyskanie autonomii przez Kraj Basków stało się faktem.²⁰

Życie polityczne Kraju Basków koncentrowało się od początku na rozwoju lokalnych struktur autonomicznych – służb porządkowych, telewizji, służby zdrowia. Na forum ogólnokrajo-

¹⁹ Carlos Garaikoetxea, <http://en.wikipedia.org/wiki/Garaikoetxea> (dostęp: 10.06.2014).

²⁰ S. Barton, *op. cit.*, s. 301-307.

wym dążyli oni do jak najszybszego poszerzenia zakresu praw autonomii.

W tym kontekście wiązano duże nadzieje z rządami socjalistów (1982-1996), które jednak zostały mocno zawiedzione.

Rząd PSOE wycofał przedwyborczą ofertę poszerzenia autonomii oferując lepsze wykorzystanie dotychczas przyznanych praw. Jak się również okazało ówczesny premier z ramienia socjalistów, Felipe Gonzalez Marquez był odpowiedzialny za sformowanie bojówek GAL powołanych do walki z ETA, jednak metodami pozaprawnymi. Socjaliści pomimo iż nie spełniali pokładanych w nich nadziei pozostawali zawsze znaczną siłą ze względu na ogólną poprawę życia politycznego w kraju²¹.

Polityka wewnętrzna koncentrowała się również w znacznej mierze na regulowaniu działań ETA głównie rozmowach rozmienionych i próbach konfrontacji. Miały one miejsce w roku 1982 i 1989, i doprowadziły do zawieszenia ETAp. Rok 1992 to czas rozmów prowadzonych w Algierii, które jednak zakończyły się porażką. Podobne, bezowocne próby podejmowano w latach 1989, 1996, 1998, 2006 i 2011, jednak za każdym razem deklarowane zawieszenie broni było zrywane przez ETA²².

W roku 1985 doszło do poważnych przetasowań w łonie partii rządzącej Krajem Basków. W wyniku sporów o rolę rządu doszło do konfliktu o podłożu personalnym pomiędzy lehendakari forsującym opcję silnego rządu autonomicznego oraz słabych prowincji, a przewodniczącym partii PNV, optującym za kontrolą terenu nad rządem. W wyniku podziału z dnia 2 marca 1985 roku Garaikoetxea złożył urząd i wystąpił z partii zabierając ze sobą znaczną część struktur w prowincjach Guipuzkoa, Vitoria i Nawarra. Nowym prezydentem Autonomii Baskijskiej został Jose Antonio Ardanza Garro, który sprawował funkcje burmistrza i przewodniczącego administracji prowincjonalnej. W 1986 roku,

²¹ T. Miłkowski, P. Machcewicz, *op. cit.*, s. 447-450.

²² E. Martinez-Herrera, *National Extremism and Outcomes of State Policies in the Basque Country, 1979–2001*, "International Journal on Multicultural Studies", t. 4, nr 1(2002), s. 1-21.

tuż przed wyborami do Parlamentu Baskijskiego, Garaikoetxea założył partię Eusko Alkartasuna, która w swoim programie powołuje się głównie na hasła socjaldemokratyczne, dla odróżnienia od chadeckich haseł PNV²³.

Lata 80-te to stopniowy odpływ wyborców z partii socjalistycznych do narodowo-lewicowych. Poparcie zaczyna tracić PSOE z uwagi na przedłużający się impas polityczny, coraz gorszą sytuacja gospodarcza wywołują niezadowolenie. Choć hasła lewicowe nie tracą popularności to coraz szersze poparcie zyskują partie radykalne, w tym te związane z ETA.

W polityce ogólnokrajowej dominującą pozycję z ugrupowań regionalnych posiadało PNV. Stali się oni aktywnymi uczestnikami życia Kortezów, nierzadko będąc języczkiem uwagi. W czasie rządów socjalistów regularnie wstrzymywali się oni od głosowań nad votum zaufania dla rządu Marqueza, by w ostatniej kadencji tego premiera zrobić wyjątek i wejść do nieformalnej koalicji. Na krótko PNV posiadało realny wpływ na działania rządu, jednak nie przyniosło to oczekiwanych efektów.

W 1988 roku wszystkie baskijskie partie polityczne, oprócz afiliowanej przy ETA, HB, zawiązały Pakt Ajuria-Enea, mający za zadanie deeskalację działań ETA i całkowite powstrzymanie przemocy. Krótko potem odbyły się rozmowy określone mianem „Algierskiego stołu” (od miejsca negocjacji), które jednak nie przyniosły żadnych efektów.

Lata 90-te to drastyczna zmiana nastrojów społecznych. Brutalizm ETA wywołuje niezadowolenie i stopniowy spadek zaufania dla tej organizacji. Kolejne porażki negocjacyjne i zamachy odbijały się też na życiu politycznym, m.in. w roku 1997 kiedy to doszło do podpalenia biur HB – partii będącej politycznym ramieniem ETA²⁴.

²³ S. Bachrynowski, P. Witecki, *op. cit.*, s. 95-96.

²⁴ *The Basque separatist movement: an ongoing conflict*, b.d., <http://www.unc.edu> (dostęp: 10.06.2014).

Z kolei na forum ogólnokrajowym, zbieżność programowa doprowadziła w 1996 do sojuszu PNV ze zreformowanymi frankistami, występującymi pod szyldem PP. Nowy rząd Jose Marii Aznara, stworzył koalicję z autonomistami baskijskimi, jednak i tym razem nadzieje szybko upadły. Prawicowy rząd nie zamierzał podejmować żadnych działań w kierunku poszerzenia autonomii²⁵.

Rok 1998 to historyczny przełom dla Kraju Basków. Dwie główne partie nacjonalistyczne działające w ramach systemu spotkały się z przedstawicielami ETA, by ujednolicić stanowisko w kwestii niepodległości. Podjęto kompromisowe porozumienie nazywane Paktem z Lizarra (od miejscowości w której odbyło się spotkanie), w ramach którego zdecydowano się na wspólne przedsięwzięcia zmierzające do niepodległości, jednak metodami pokojowymi. Informacje o spotkaniu i zawartych porozumieniach godzących w podstawy państwowości hiszpańskiej dotarły do prasy w roku 1999 i wywołały aferę ogólnokrajową. Na jej fali nowy rząd Aznara zadeklarował zawieszenie rozmów z Baskami na temat potencjalnego poszerzenia autonomii oraz jednocześnie zadeklarował kontynuację negocjacji z Katalończykami. Baskowie po krótkim okresie udziału we władzy, znów znaleźli się na marginesie polityki hiszpańskiej.

W 1999 miała miejsce zmiana na fotelu lehendakari. Nowym prezydentem został młody polityk o radykalnych poglądach, Juan José Ibarretxe Markuartu. Wobec odsunięcia Basków od władzy i jawnego deprecjonowania ich pozycji politycznej przyjął on postawę konfrontacyjną i w 2003 roku zgłosił projekt tzw. Planu Ibaaretxe, który zakłada stowarzyszenie Kraju Basków i Hisz-

²⁵ Ł. Wojcieszak, *Ewolucja państwa i regionalizmu w Hiszpanii*, [w:] Ł. Wojcieszak, D. Głuszak-Szafraniec, *Ewolucja ustroju polityczno-terytorialnego Hiszpanii (1975-2010). Przykład Kraju Basków, Katalonii i Galicji*, Bielsko-Biała 2011, s. 71-78.

panii na zasadzie wolnych porozumień²⁶. Baskowie mieliby uzyskać pełną samorządność, niezależność od władz centralnych, pełną kontrolę nad budżetem, ale co najważniejsze, samodzielną armię i reprezentację na forum UE. Po przegłosowaniu na forum Parlamentu Baskijskiego Planu Ibarretxe w miejsce Statutu Guerniki, trafił on do Kortezów Generalnych, gdzie jednak został odrzucony miążdżącą większością głosów²⁷. Klęska polityczna jaką było głosowanie w Kortezach Generalnych powoduje modyfikację postawy baskijskiej. Od projektu rozszerzania samodzielności, aż do niepodległości poprzez stopniowe pozyskiwanie prerogatyw, Baskowie podjęli próbę umocnienia swojej uprzywilejowanej roli w ramach Hiszpanii. Projekt niepodległości nie został zarzucony, jednak priorytetem stało się umocnienie szczególnej niezależności.

Od początku XX wieku miała miejsce szeroka akcja partii ogólnokrajowych mająca na celu ograniczenie politycznej działalności ETA. Za najważniejsze zadanie uznano reformę ustawy o partiach politycznych, na mocy której rozpoczęto sądową delegalizację wszystkich partii, którym udowodniono powiązania z ETA. Zlikwidowano Herra Batasuna (2001), Euskal Herriarrok (2003), Herriarren Zerrenda (2004), Aukera Guztiak (2005), Eusko Abertzale Ekintza (2008), Askatasuna (2009), Sortu (2011) i wiele innych partii²⁸.

W 2004 Baskowie ponownie zmienili front i nawiązali porozumienie z PSOE, która odniosła zwycięstwo. Pomimo, iż konsekwentnie politycy PNV wstrzymali się od głosu nad votum zaufania dla socjalistycznego rządu Jose Luisa Rodrigueza Zapatero, to jednak podjęli próby współpracy w kwestii poszerzenia autonomii. PSOE w deklaracjach przedwyborczych sugerowała ko-

²⁶ A. L. Basaguren, *The Fundamental Points of the Plan Ibarretxe: The Right to Self-determination and the example of Quebec*, "Fundacion Parala Libertad", b.d., s. 41-48.

²⁷ D. Głuszak-Szafraniec, *Charakterystyka wybranych mikronacjonalizmów*, [w:] Ł. Wojcieszak (...), *op. cit.*, s. 148-156.

²⁸ *Ibidem*, s. 141-143.

nieczność reformy konstytucji tak, by regiony autonomiczne uzyskały jeszcze większą swobodę.

Ostatecznie kolejny raz socjaliści wycofali się ze składanych obietnic, kładąc nacisk na walkę z klerem i laicyzację kraju w miejsce rozwiązywania problemów mniejszości narodowych i etnicznych. Reforma nie doszła do skutku.

W 2008 doszło do reelekcji PSOE. PNV wstrzymała się od głosowania nad rządem Zapatero. Jednocześnie w 2009 roku doszło do zawiązania koalicji partii ogólnohiszpańskich przeciwko rządowi nacjonalistycznemu w Baskonii. PNV pomimo zwycięstwa w wyborach autonomicznych nie zdołała sformować rządu. Wynikało to m.in. z braku wsparcia ze strony odmiennych światopoglądowo, ale dążących do rozwoju nacjonalizmu partii związanych z ETA. Zadanie to otrzymuje przedstawiciel PSE - Francisco Javier "Patxi" López Álvarez, który po zawiązaniu „hiszpańskiej” koalicji w Parlamencie Baskijskim z PP, zostaje pierwszym lehendakari niezwiązanym z PNV. Patxi wpisuje się w retorykę Zapatero i nie składa przysięgi przed Bogiem i na Pismo Święte (jak dotychczas czyniono), ale przed ludem baskijskim, na Statut z Guerniki. W czasie jego rządów nie doszło jednak do żadnych spektakularnych przemian²⁹.

Kryzys gospodarczy 2008 roku doprowadził do wcześniejszej zmiany na stanowisku premiera Hiszpanii. Wybory wygrał Mariano Rajoy z PP. Do parlamentu z Kraju Basków dostał się PNV, jednak lepszy wynik uzyskała Amaur startująca z Nawarry. Amaur to kolejna z partii powstała na fali delegalizacji partii związanych z ETA. Narodziła się ona jako platforma współpracy by następnie stać się sformalizowaną partią.

Rok 2012 przyniósł powrót do starego układu sił. Wybory do Parlamentu Baskijskiego wygrała PNV, a nowym lehendakari został przewodniczący partii - Íñigo Urkullu Renteria. Jednocześnie w wyborach wystartowała partia Euskal Herria Bildu (EHB; Zgromadzenie Kraju Basków), będąca regionalnym przedstawi-

²⁹ S. Bachrynowski, *P. Witecki, op. cit.*, s. 99-112.

cielstwem Amaieur. Jest to de facto partia-córka środowisk HB, zdelegalizowanych kilka lat wcześniej.

W wyborach autonomicznych zajęli oni drugie miejsce i tym samym przywrócili status quo z początku wieku.

Aktualnie determinanty polityczne nacjonalizmu baskijskiego odgrywają bardzo silną rolę. Konsensualne podejście partii ogólnohiszpańskich i aktywna partycypacja Basków w życiu Kortezów Generalnych zakończyła się wraz z reelekcją Aznara na premiera. Blisko dwie dekady prób nawiązania porozumienia spełzły na niczym. Partie takie jak PSOE czy AP/PP łudziły Basków obietnicami porozumienia i poszerzanie autonomii, w rzeczywistości nie oferując żadnych nowych rozwiązań. Działający pod coraz większą presją (ze strony ETA i jej partii politycznych) PNV próbowało zwiększyć wysiłki na rzecz porozumienia wewnątrz polityki baskijskiej, poprzez Pakt z Lizarra oraz próby zdobycia szerszej autonomii w ramach Planu Ibarretxea. Jednocześnie zniechęceni politycy rządów centralnych podejmują formalne (reforma ustawy o partiach politycznych) oraz nieformalne (zawiązanie koalicji do Parlamentu Baskijskiego) działania na rzecz osłabienia pozycji Autonomii Kraju Basków.

PNV będąca dotychczas liderem opinii nadal pozostaje najbardziej popularną partią, jednak równie popularne są wobec polaryzacji sceny politycznej, partie tworzone przez ETApM. Pomimo wieloletniego terroru i licznych fal sprzeciwu wobec przemocy, nadal partie jak EHB czy Amaieur posiadają silną reprezentację w ośrodkach legalnie wybieranej władzy. Hiszpańskie partie na skutek porozumienia przeciwko Baskom doprowadziły do zamknięcia rozmów na temat poszerzenia autonomii, wobec czego główną siłą polityczną w nowej perspektywie wydaje się być EHB/Amaieur. Nacjonalizm baskijski przeżywający etap wyraźne skanalizowania w postaci umiarkowanej, legalistycznej partii PNV, ponownie powraca do postfrankistowskich korzeni, cechujących się otwartą konfrontacją z rządem hiszpańskim oraz zwiększoną partycypacją ETApM w życiu politycznym i publicznym.